

Спомен-обиљежја НОР-а на подручју Добоја

Мирко Цвијановић

ЈУ Музеј у Добоју

mirkocvijanovic89@gmail.com

Прегледни рад

УДК 725.945:94(497.15Добој)»1941/1945»

COBISS.RS-ID 143165441

DOI 10.7251/TOP2511023C

Апстракт: Циљ овог рада је да кроз спомен обиљежја општине Добој која су припадала Југословенском систему, сагледамо савремене појаве редефинисања памћења и принципе на којима почива култура памћења у јавном простору, као и улогу меморијалних споменика у конструкцији и брисању националног идентитета. Сви споменици и обиљежја својим посебним одликама причају о својем времену, о умјетности, животу човјека, људским сазнањима, генију стваралаштва, о тежњама и идејама средине из које су ти људи поникли, о успостављању или прекидању веза, о борби и страдању за ове просторе.

Кључне ријечи: памћење, споменик, спомен-обиљежја

Значај споменика НОБ-а данас се огледа и у томе што се савремено друштво дефинише и у односу према тим споменицима¹.

1 У Краљевини Југославији није било организоване службе заштите споменика културе. Закони о заштити културно-историјских и умјетничких споменика донесени су између 1945. и 1947. године. Завод Босне и Херцеговине има једног референта за заштиту споменика НОР-а тек од 1954. године. Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ) израдила је 1954. год пројекат Декларације и конвенције о заштити културних добара у случају рата при Унеску. Први закони за заштиту споменика културе који су донесени, донесени су у ФНРЈ и то *Одлука о заштити и чувању културних споменика и старина* 1945. године. Распадом бивше социјалистичке Југославије Република Српска је уредила правни однос за заштиту културних добара, односно културне баштине од интереса за грађане кроз неколико закона који регулишу ову ма-

Споменици би требало да подсјећају на достојанство људског живота и смрти. Споменици НОБ-а су ограничени временом, простором и идеологијом којој су припадали, али такође би требало да буду и спона са прошлошћу, да подсјећају на достојанство људских живота и смрти. Материјална култура памћења архитектонско је наслеђе споменика НОБ-а, специфична је појава у историји визуелних умјетности (апстрактна и симболичка умјетност).²

Према историјској теорији о култури памћења, друштвена и политичка моћ онајприје представља контролу над историјом и простором. Према *Млеџачкој повељи* из 1964. године премијештање споменика дозвољено је само у случају када је споменик угрожен или ако је у сагласности са националним или међународним интересом. Премијештањем споменика јавља се појава партикуларног сјећања, при чему је сјећање на поједину особу или простор и даље заступљено, али без просторног контекста који споменику даје потпуни смисао и значење.³ Култура сјећања одређује историјску културу. Када се говори о култури памћења главно питање није шта остаци прошлости говоре, већ како се ти остаци тумаче и да ли се уопште тумаче.⁴

Објекти културно-историјског наслеђа су: споменици културе, споменичке цјелине, **спомен-обиљежја**, непокретни архитектонски и археолошки објекти, покретни објекти из области ликовних и примијењене умјетности, као и предмети за које се може претпоставити да имају својства објеката културно-историјског наслеђа, музејски материјал, архивска грађа и сл.⁵

терију, а посебно кроз *Закон о културним добрима*, донесен 1994. године (*Службени гласник Републике Српске*, 71/94, 11/95, 38/22, *Закон о културним добрима*).

2 Tena Starčević, *Suvremeni fenomeni brisanja pamćenja na primjeru memorijalne plastike iz razdoblja socijalizma u Gradu Zagrebu*, Zagreb: 2021, 10.

3 Tena Starčević, *n. d.*, 31.

4 Тодор Куљић, *Култура сећања - теоријска објашњења уједињене прошлости*, Београд: 2005, 30.

5 *Службени гласник Републике Српске*, година XXX, број 112, *Закон о музејској дјелатности*.

Споменици се користе за обликовање пожељне службене слике о прошлости и као ресурс за подизање свијести о националној припадности, националним херојима, жртвама итд.⁶

ПРЕГЛЕД СПОМЕН-ОБИЉЕЖЈА

Културно-историјски споменици су баштина и завјештање прошлости савременом човјеку.

На подручју Града Добоја има више врста спомен-обиљежја из НОР-а: спомен-костурнице, спомен-гробља, спомен-обелисци, спомен-чесме, спомен-плоче, спомен-бисте као материјална обиљежја и називи улица, установа, организација...као нематеријална обиљежја, која ће са новом друштвено-политичком промјеном, носити друга имена. На подручју Општине Добој подигнуто је од 1946. до 1990. године 55 спомен-обиљежја. Иницијатива за подизање споменика НОБ-а потицала је највећим дијелом од СУБНОР-а и других друштвено-политичких субјеката.

1. Спомен-костурнице

1.1. Спомен-костурница жртвама Добојског логора из Првог свјетског рата саграђена је 1938. године на брежуљку изнад православне цркве у Добоју. Првобитна спомен-костурница је подигнута са православним крстом на врху. Власт НДХ је 27. јуна 1941. године минирала спомен-костурницу.⁷ Након ослобођења, спомен-костурница је реконструисана без крсног знамења,⁸ постављена је скулптура логораша коју је урадио вајар Мирко Остоја из Сплита. Крсно знамење је враћено након оснивања Републике Српске 6. новембра 1993. године. Оригинални текст на обновљеном спомен-обиљежју је гласио:

По цвешним пољима ошаџбине моје

6 Amra Ćusto, „Spomenici i prakse sjećanja u Bosni i Hercegovini”, *Zbornik radova Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine br. 12*, Sarajevo: 2017, 62.

7 Душан Паравац, *Добојски лојор - хроника о аустроугарском лојору инћернираца у Добоју 1915-1917*, Добој: 2002, 79.

8 Крст се налази у Музеју у Добоју и чини дио сталне поставке (прим. аутора).

*Многе свешле хумке расшурене сшоје
Гроб до проба лежи и сведочи јавно
Да ћинусмо славно.*
Аутор стихова је Војислав Ј. Илић.

Општински одбор СУБНОР-а одлучио је 17. априла 1978. године да промијени оригинални текст. Тако да садашњи текст гласи:

„Око пет хиљада југословенских грађана, претежно са подручја југоисточне Босне и источне Херцеговине, настрадалих у логору интернираца, који су у вријеме Првог свјетског рата (1914–1918) организовале аустроугарске окупационе власти на лијевој страни Спрече, притоке у Босну, сахрањено је у овој заједничкој гробници“.

По распаду СФР Југославије долази до грађанског рата у БиХ, што ће довести до нових политичких промјена које ће се одразити и на саму спомен-костурницу. Спомен-костурница је посљедњи пут обновљена 1993. године, када је 6. новембра исте године постављена нова спомен-плоча са новим текстом:

*По цвешним пољима ошаџбине моје
Многе свеше хумке расшурене сшоје
Гроб до проба лежи и сведочи јавно
Да ћинусмо славно.*
Војислав Илић

„Од 1914. до љета Господњег 1918. Аустроугари подигоше логор у Добоју за 45.790 Срба интернираних са вјековних српских земаља.

Преко 6.000 мученика из логора своје душе Богу предадоше, а напаћене кости оставише свједоком злочина.

У помен њима бијаху саграђене и, 18. септембра 1938. године, освећене спомен-црква и спомен-костурница са спомеником у знаку часног крста.

Исти споменик усташе порушише 1941. године, а послијератна власт га у 1954. години обнови, али са другачијим епитафом и без крсног знамења.

Република Српска на 6. новембар љета Господњег 1993. учини нови часни крст првобитног изгледа и врати стихове пјесника на његово постоље.

На вјеке вјекова - Амин“.

На спомен-костурницу враћен је православни крст умјесто скулптуре логораша. Скулптура логораша пренесена је на новосаграђени спомен-комплекс Добојског логора, код жељезничке станице, поводом обиљежавања стогодишњице оснивања логора.

Оригинални гранитни крст из 1938. године, пронађен је 2014. године, пренесен у Музеј и уврштен у Сталну музејску поставку као експонат дијела поставке о Добојском логору смрти.

1.2. Спомен-костурница у Парку народних хероја подигнута је 1953. године, чији је главни постамент живот, слава и мир. Аутор спомен-костурнице у Парку народних хероја је скулптор Мирко Остоја. У спомен-костурници су сахрањени посмртни остаци народних хероја: Рефика Бешлагића, Јосипа Јовановића, Исмета Капетановића, Милоша Купреса и Симе Лукића, поред још 184 пала борца. Прва реконструкција спомен-костурнице у Парку народних хероја рађена је 1983. године. Реконструкцију је урадио архитекта Петар М. Вајдић. **Поред реконструкције спомен-костурнице, рађена је и реконструкција цијелог парка. Друга реконструкција овог парка рађена је 2002. године, када је додат још један кубус са именима 111 стријељаних цивила.**

1.3. Спомен-костурница у Јоховцу подигнута је 1964. године, гдје је сахрањено 14 палих бораца 5. козарачке бригаде и двије „жртве фашистичког терора“. Реконструкција спомен-костурнице урађена је 1981. године.

1.4. Спомен-костурница у Придјелу Доњем изграђена је 27. јула 1970, а реконструкција је извршена 1980. године. У спомен-костурници сахрањено је 45 бораца НОР-а и 37 „жртава фашистичког терора“. Имена бораца су написана ћирилицом, а имена жртава латиницом.

1.5. За изградњу спомен-костурнице у Станарима упућен је захтјев општинској комисији 3. јануара 1973. за израду спомен-костурнице. Спомен-костурница је требало да се уради по угледу на спомен-костурницу у Придјелу Доњем. Спомен-костурница је грађена по идејном рјешењу Драге Хандановића.

1.6. Спомен-костурница саграђена је у Јошави 1964. године, у којој је сахрањено 15 бораца НОВ-а и ПОЈ-а. Аутор рељефа на споменику је вајар Драго Хандановић.⁹

2. Спомен-обелисци

2.1. Спомен-обелиск на Преслици подигнут је 1962. године. Аутор спомен-обелиска је Петар Крстић из Сарајева, а текст на споменику је написан латиницом.

2.2. Спомен-обелиск у Драгаловцима постављен је 1951—52. године. Обелиск су поставили чланови омладинских бригада, али никада није завршен (нема спомен-плоче). Приликом прегледа споменика 1983. године препоручено је да се спомен-обелиск сруши.

2.3. Спомен-обелиск у Костајници саградиле су омладинске бригаде 1951. године. Саграђен је у башти Војина Паравца. Године 1983. препоручено је да се спомен-обелиск уклони.

2.4. Спомен-обелиск у Которском саграђен је 4. 7. 1967. године у част 8 бораца Народноослободилачке војске Југославије.

2.5. Спомен-обелиск у Кожухама подигнут је 23. 8. 1966. године.

2.6. Спомен-обелиск у Љесковим Водама подигнут је 1951. године. Саграђен је на 50 метара од основне школе.

2.7. Спомен-обелиск у Мајевцу подигнут је 23. 9. 1950. године.

2.8. Спомен-обелиск у Опсинама подигнут је 1984. године са именима 59 бораца Народноослободилачког рата и 33 жртве фашистичког терора. Текст на споменику је написан ћирилицом (у Ристића Гају).

2.9. Спомен-обелиск подигнут је у Осјечанима 1950. године. Нови споменик на мјесту старог саградио је Драго Хандано-

⁹ Документација из Музеја у Добоју, од броја 1.1. до 1.6., историјско одјелење, архивско-мемоарска збирка.

вић 1983. године, уписана су имена 26 бораца и 10 имена жртава фашистичког терора. Текст је уклесан ћирилицом.

2.10. Спомен-обилежје у Магузићима, спомен-обелиск, аутори Драго Хандановић и Петар Вајдић.

2.11. Спомен-обелиск у Осјечанима Доњим, код Дома културе, подигнут априла 1983. године. Аутори су: Драго Хандановић, Саво Кривокапић и Златан Гојковић.

2.12. Спомен-обелиск у Подновљу саграђен је 23. августа 1983. године. Аутори споменика су: Драго Хандановић и Живорад Поповић (реконструисан). Садржи 40 имена бораца и 108 имена жртава фашистичког терора.

2.13. Спомен-обилежје „Прва пушка“ у Осјечанима Горњим подигнуто је 23. августа 1981. године. Аутори су: Драго Хандановић, Петар Вајдић и Саво Кривокапић.

2.14. Крајпуташ у Бушлетићу подигнут је 23. 8. 1980. године. Аутори су: Саво Кривокапић и Драго Хандановић.

2.15. Спомен-обелиск саграђен је у Осјечанима Горњим 1950. године. Текст је писан ћирилицом.

2.16. Спомен-обелиск у Поткамену подигнут је 27. јула 1952. године у каменолому *Карабетиовац*, село Липац. Измјештен је на нову локацију 1976. године.

2.17. Спомен-обелиск у Становима подигао је народ Велике Буковице, 27. јула 1951. године, у сјећање на пале борце НОВЈ-а.

2.18. Спомен-обилежје подигнуто је у Осјечанима Доњим, 23. августа 1981. године, на парцели коју је поклонила Ружица Милутиновић.¹⁰

2.19. Спомен-обилежје у Рјечици подигнуто је 28. 8. 1971. године, а обновљено је 28. 6. 1999. године када је дограђен споменик са именима бораца и цивилних жртава из посљедњег Одбрамбено-отаџбинског рата.

2.20. Спомен-обилежје на Рују подигнуто је 23. 8. 1951. године. Спомен-обилежје је подигнуто страдалим борцима Озренског партизанског одреда.

2.21. Спомен-обилежје на Бајића брду подигнуто је 23. 8. 1951. године на мјесту гдје се одиграла велика битка између устаничких снага и њемачке и усташке војске.

¹⁰ Документација из Музеја у Добоју, од 1.1 до 1.18., историјско одјељење, збирка архивско-мемоарска грађа.

2.22. Споменик у Брезицима подигнут је августа 1953. године на мјесту гдје је отпочео устанак против њемачке и усташке власти.¹¹

3. Партизанска спомен-гробља

3.1. Партизанско спомен-гробље у Малој Буковици — Руданка подигнуто је 1952. године, а реконструисано 1979. године.

3.2. Партизанско спомен-гробље у Кожухама подигнуто је 1950, а реконструкција спомен-гробља је извршена 1986. године.

3.3. Спомен-гробље подигнуто је у Липцу 1950. године, а састоји се од 32 гробнице. У центру спомен-гробља постоји заједничка спомен-гробница која је подигнута раније. Спомен-гробље је обновљено 1986. године.

3.4. Партизанско спомен-гробље подигнуто је у Костајници 23. августа 1950. године. Сахрањен је 51 борац у 42 гробнице. Спомен-гробље је обновљено 1986. године.

3.5. Партизанско спомен-гробље у Ритешићу изграђено је 29. новембра 1961. године са именима 53 пала борца НОВЈ-а и именима 87 „жртава фашистичког терора“. Реконструкција спомен-гробља извршена је 1986. године.

3.6. Партизанско спомен-гробље у Руданци састоји се од 27 гробница, а сахрањено је 39 бораца НОВЈ-а. Спомен-гробље је подигнуто 1979. године.

3.7. Партизанско спомен-гробље у Малом Прњавору гдје су сахрањена 4 борца и 3 „жртве фашистичког терора“. Спомен-гробље се састоји од крста на коме су уписана имена страдалих.

3.8. Партизанско спомен-гробље у Великом Прњавору садржи два гроба „жртава фашистичког терора“. Споменик је у облику крста.

3.9. Партизанско спомен-гробље у Кладарима подигнуто је за страдале припаднике НОВЈ,а чини га 6 гробних мјеста.

3.10. Партизанско спомен-гробље у Поточанима, у засеоку Гај, са два гроба, гдје су сахрањена 2 борца 45. српске ударне дивизије. Реконструкција спомен-гробља извршена је 1981. године.

11 Милош С. Тешановић, *Спомен-обилежја школској погрочја Основне школе „Озрен“*, рукопис у посједу Музеја у Добоју.

3.11. Партизанско спомен-гробље у Трбуку подигнуто је 10. 9. 1961. године. На спомен-плочи уписана су 43 имена страдалих бораца НОР-а и 35 имена „жртва фашистичког терора“.¹²

4. Спомен-чесме

4.1. Спомен-чесма у Гаврићима (подручје села Станић Ријеке) подигнута је 23. августа 1958. године у славу 4 пала борца НОВЈ-а. Реконструкција спомен-чесме урађена је 1983. године.

4.2. Спомен-чесма у засеоку Челићи, у Костајници, подигнута је 27. јула 1957. године.

4.3. Спомен-чесма код школе у Костајници подигнута је 27. јула 1952. године.

4.4. Спомен-чесма у Костајници (прим. аутора, данашња Грапска) подигнута је 27. јула 1952. године у знак сјећања на првоборца Петка Ђурића.¹³

5. Спомен-плоче¹⁴

5.1. Спомен-плоча подигнута је у Матузићима 1983. године у знак сјећања на 7 бораца НОВЈ-а.

5.2. Спомен-плоча у Бушлетићу подигнута је 23. августа 1980. године, у облику круга са уписаним именима 22 борца и именима 12 „жртва фашистичког терора“.

5.3. На зиду путарске куће у Кожухама, у власништву Васе Јовановића, налази се спомен-плоча на којој су уписани сљедећи догађаји (рођен Иван Марковић-Ирац, налазио се Штаб батаљона партизанског Требавског одреда, погинуо командант Новак Митровић, командир чете Озренског партизанског одреда). Спомен-плоча је постављена 4. августа 1964. године.

¹² Документи из Музеја у Добоју, од броја 1.1. до 1.11., историјско одјељење, архивско-мемоарска грађа.

¹³ *Исџо*.

¹⁴ Преглед спомен-плоча је 1979. године обрадио др Смаил Тихић, виши научни сарадник Завода за заштиту споменика културе Босне и Херцеговине са сједиштем у Сарајеву (документација у Музеју у Добоју).

5.4. Спомен-плоча на основној школи у Кожухама подигнута је 4. јула 1963. године у част лика и дјела Милоша Купреса.

5.5. Спомен-плоча у Добоју, Ул. Здравка Мишића бр. 53, посвећена је формирању прве групе СКОЈ-а 1939. године, на којој су присуствовали Енвер Шиљак и Јосип Јовановић, подигнута је 9. октобра 1949. године, на кући Мухамеда Чолића.

5.6. Спомен-плоча у Ул. војводе Мишића бр. 16 (поводом састанка жељезничара 15. 4. 1920. и организовања генералног штрајка). Спомен-плоча је подигнута 15. априла 1956. године на зиду гостионе „Багрем“.

5.7. Спомен-плоча у Поп Љубиној улици бр. 23 (у славу формирања партијске ћелије у Добоју, 25. марта 1941. године, формирао Цвијетин Мијатовић-Мајо) постављена је октобра 1952. године на кући Н. Мулаомеровића.

5.8. Спомен-плоча у Ул. краља Александра бр. 91 (подигнута у славу Владимира Г. Веселића) постављена је у мају 1952. године.

5.9. Спомен-плоча у Ул. краља Александра, зграда ДТВ „Партизан“, подигнута је 17. априла 1946. године у знак сјећања на пале борце за ослобођење Добоја. Завод за заштиту споменика дао је приједлог 1979. године да се плоча уклони, а исте године је постављена друга плоча са именима 111 стријељаних устаника. Спомен-плоча се налази на тријему зграде.

5.10. Спомен-плоча на бившој згради Основне школе „Радоје Томанић“ у Љесковим Водама постављена је 27. јула 1950. године у знак сјећања на формирање Прве партизанске чете 4. крајишког одреда НОБ-а.

5.11. Спомен-плоча у Осредку налази се на фасади куће Митра Суботића посвећена је формирању среског комитета КПЈ за срез теслићки, који је ту засједао од јануара до августа 1944. године.

5.12. Спомен-плоча у Подновљу, на кући Грозде Крекић, постављена је априла 1953. године у знак сјећања на комунисте, који су се ту састајали и дјеловали, са подручја Вучјака и посавско-требавског подручја. Замјена плоче извршена је 1977. године. На плочи стоји текст који говори да је ту била партизанска болница 16. војвођанске дивизије од 1943. године.

5.13. Спомен-плоча у Подновљу, на Задружном дому, постављена је августа 1953. године у знак сјећања на дизање устанка 23. августа 1941. године.

5.14. Спомен-плоча на старој жељезничкој згради у Руданци постављена је 17. априла 1955. године у знак сјећања на 23. август 1941. године, када је извршен напад на жељезничку станицу у Руданци и онеспособљен жељезнички, друмски и поштански саобраћај.

5.15. Спомен-плоча у Станари Брдо постављена је октобра 1953. године на школи, а нова плоча октобра 1979. године. Посвећена је формирању општинског народноослободилачког одбора децембра 1941. године.

5.16. Спомен-плоча на згради старе жељезничке станице у селу Сухо Поље постављена је 27. јула 1952. године у знак сјећања на подвиг бораца 6. источnobосанске пролетерске бригаде.

5.17. Спомен-плоча у Шеварлијама постављена је 27. јула 1952. године на згради старе жељезничке станице.

5.18. Спомен-плоча на Медицинској школи постављена је 17. априла 1955. године у знак сјећања на народне хероје Симу Лукића, Исмета Капетановића и Рефика Бешлагића.

5.19. Спомен-плоча у Ул. краља Александра бр. 125 постављена је у знак сјећања на Штефана Л. Мазуркијевића и Цвијетина Мијатовића. Постављена је јуна 1952. године.

5.20. Спомен-плоча на школи у Сухом Пољу постављена је 23. августа 1953. године у знак сјећања на првоборца Симу Лукића.

5.21. Спомен-плоча на основној школи у Осјечанима постављена је 27. јула 1966. године у знак сјећања на Чедомира Јаћимовића.

5.22. Спомен-плоча у Малој Бријесници постављена је 27. јула 1960. године.

5.23. Спомен-плоча у Доњој Пакленици постављена је 27. 8. 1971. на мјесту гдје је стријељано¹⁴ цивила и потом бачено у ријеку Босну.¹⁵

6. Спомен-бисте

6.1. Спомен-биста Рефика Бешлагића урађена је 1962. године од стране вајара Драге Хандановића.

6.2. Спомен-бисту Симе Лукића урадио је вајар Зденко Гргић 1962. године.

¹⁵ Документи из Музеја у Добоју, од броја 1.1. до 1.23.

6.3. Спомен-биста Милоша Купреса урађена је 1963. године. Аутор је вајар Драго Хандановић.

6.4. Спомен-биста Јосипа Јовановића урађена је од стране вајара Зденка Гргића из Сарајева 1950. године.

6.5. Спомен-биста Исмета Капетановића урађена је 1962. године. Аутор је вајар Зденко Гргић. За вријеме рата 1992—1995. била је уклоњена. Нову спомен-бисту је урадио Драго Хандановић.¹⁶

6.6. Спомен-биста Тодора Панића, који је за народног хероја проглашен 1953, подигнута је у Парку народних хероја 2002. године. Аутор бисте је вајар Драго Хандановић.

6.7. Спомен-биста Тоше Вујасиновића откривена је 2002. године у Парку народних хероја. Дјело је вајара Драге Хандановића.

6.8. Спомен-биста испред школе у Трбуку подигнута је учитељици Душанки Вајић 8. марта 1961. године.¹⁷

У периоду од 1977. до 1980. године извршена је реконструкција или замјена 10 спомен-обиљежја и то: партизанско спомен-гробље у Малој Буковици, спомен-обелиск у Опсинама, четири спомен-плоче у Добоју, двије спомен-плоче у Подновљу, једна спомен-плоча у Великој Буковици и једна спомен-плоча у Станарима.

За реконструкцију у периоду од 1981. до 1985. године приоритет су имали: партизанска спомен-гробља у Кожухама, Костајници, Липцу и Ритешину те три спомен-костурнице у Јоховцу, Јошави и Придјелу Доњем.

¹⁶ *Исц̄ио.*

¹⁷ Andrew Lawler, *Monuments and memorials to the peoples liberation war on the territory of Bosnia and Hercegovina - their current status and condition, city of Dobjoj: july 2020*, 25—26.

Споменик у Придјелу Доњем, фотографисао Мирко Цвијановић

Споменик народним херојима, фотографисао Мирко Цвијановић

Закључак:

Обрадом наведене теме указујемо на спомен обиљежја и споменике НОР-а, као дијела културно-историјског наслеђа и његовог значења у времену настајања. Споменици НОР-а служили су у сврхе истицања значаја револуције и народноослободилачке борбе. Можемо да запазимо да се већина споменика односи на личности које су учествовале у извођењу социјалистичке револуције, а постоји и дио споменика који се односи на саме устаничке борбе. Преостали споменици се односе првенствено на партизанска спомен-гробља и спомен-костурнице, који, као по неком правилу, заузимају централна мјеста у својим мјестима настанка, а не на мјестима гдје су била велика страдања (односи се на подручје Града Добоја). Овим концептом политика је покушавала да у народне масе угради културу памћења онако како би то одговарало тадашњем политичком систему. На подручју Града Добоја налази се 8 спомен-биста народним херојима и револуционарима, 23 спомен-плоче (већина се односи на познате „револуционаре“ и мјеста важних засједања и доношења одлука), 4 спомен-чесме, 11 партизанских спомен-гробља, 22 спомен-обелиска (настали на мјестима важних датума и битних догађаја из Народноослободилачког рата), те 6 спомен-костурница. Скоро сви поменути споменици у граду постоје и данас на мјестима свога настанка. Дobar дио споменика је оштећен зубом времена, а наравно и неодговорношћу и немарношћу заједнице.

Промјеном политике друштва мијењао се и однос према наведеним споменицима. Приоритет су добиле друге ствари и други споменици. Друштво Републике Српске би требало да посвети много више пажње одржавању и очувању ове споменичке баштине (превентивна конзервација), јер су ови споменици завјештање наших предака. Сами споменици чине дио наше историје и односа према култури памћења на наше претке који су страдали у Другом свјетском рату. Споменици НОР-а требало би да буду дио културне историје ових простора, да прикажу политички систем и културу којој су припадали, као и сви остали споменици културе, који су настајали на нашим просторима до најновијег доба.

Извори и литература:

- Документа из Музеја у Добоју, Историјско одјељење, Збирка архивско-мемоарска грађа.
Службени гласник Републике Српске, година III, број 71/ 94, Закон о културним добрима.
Службени гласник Републике Српске, година III, број 11/95, Закон о културним добрима.
Службени гласник Републике Српске, година XXX, број 112, Закон о музејској дјелатности.
Службени гласник Републике Српске, број 38/ 2022 — Закон о културним добрима.
Службени лист Демократске федеративне Југославије, број 10/45 — Одлука о заштити и чувању културних споменика и старина.

Литература:

- Bešlagić Šefik, „Problematika zaštite spomenika Narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, spomenici kulture“, *Naše starine IX*, Sarajevo: 2002.
 Куљић Тодор, *Култура сећања - теоријска објашњења употребе прошлости*, Београд: 2005.
 Lawler Andrew, *Monuments and memorials to the peoples liberation war on the territory of Bosnia and Herzegovina - their current status and condition*, city of Doboj: july 2020.
 Нијемчевић Ђорђе, *Споменици из НОР-а (1941—1945) у околности Модрича*, Модрича: 2017.
 Паравац Душан, *Добојски логор - хроника о аустроугарском логору унутарнираца у Добоју 1915—1917*, Добој: 2002.
 Starčević Tena, *Suvremeni fenomeni brisanja pamćenja na primjeru memorijalne plastike iz razdoblja socijalizma u Gradu Zagrebu*, Zagreb: 2021.
 Hrvatinčić Sanja, „Spomenici iz razdoblja socijalizma u Hrvatskoj-prijedlog tipologije“, doktorska disertacija, Zadar: 2017.

Čusto Amra, „Spomenici i prakse sjećanja u Bosni i Hercegovini“, *Zbornik radova Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine br. 12*, Sarajevo: 2017.

Conclusion

By addressing the said topics, we point to the memorials and monuments of the People's Liberation War (*PLW*), as part of the cultural and historical heritage and to what it meant at the time of its creation. The *PLW* monuments served for the purposes of giving prominence to revolutions and the People's Liberation Struggle. We can note that most of the monuments refer to individuals who participated in carrying out the socialist revolution, while there are, also, monuments to the uprising struggles themselves. The remaining monuments refer primarily to partisan memorial cemeteries and memorial ossuaries, which, as a rule, occupy a central place in the places of their creation rather than in places of great sufferings (this relates to the city of Doboj). The politics behind such a concept was to try to incorporate a memory culture in the masses in a way that would suit the then political system. In the area of the city of Doboj, there are eight memorial busts to national heroes and revolutionaries, 23 memorial plaques (most of them to well-known "revolutionaries" and places of important meetings and decision-making), 4 memorial fountains, 11 partisan memorial cemeteries, 22 memorial obelisks (erected in places of important dates and important events from the People's Liberation War) as well as 6 memorial ossuaries. Almost all the mentioned monuments in the City are still there today, there where they were originally placed. A good part of the monuments has been damaged by the ravages of time, and, of course, by the irresponsibility and carelessness of the community. With the change in society's policy, the attitude towards the said monuments also changed. Priority would be given to other things and other monuments. The Republic of Srpska society should pay much more attention to the maintenance and preservation of this monumental heritage (preventive conservation), because these monuments are the legacy of our ancestors. The monuments themselves form a part of our history and attitude towards the culture of memory of our ancestors who

were killed in the Second World War. The PLW monuments should be part of the cultural history of these areas, to show the political system and culture they belonged to, just like all other cultural monuments that were erected in our area until the most recent times. Through the monuments, we can determine which political systems they belonged to and the way in which they contributed to the consolidation of the politics of a given society.